

Ylva Gislén, Jonas Olofsson, Erik Svensson och Johan Örestig

Människans politiska natur

»[...] På något sätt kommer ni att misslyckas. Något kommer att besegra er. Livet kommer att besegra er.«

»Vi kontrollerar livet, Winston, på alla nivåer. Du inbillar dig att det finns något sådant som en mänsklig natur som uppträder över det vi gör och som kommer att vända sig emot oss. Men vi skapar den mänskliga naturen. Människor är oändligt formbara. [...]«

George Orwell, 1984

Temat för detta nummer av *Fronesis* är människans natur, eller närmare bestämt mötet mellan evolutionsbiologiska och samhällsvetenskapliga perspektiv på mänsklig socialitet och

de konsekvenser detta har eller skulle kunna ha för den politiska diskussionen.

Under de senaste decennierna har vi sett en sannskyldig explosion av forskning och litteratur som söker förklara mänskligt beteende och mänsklig kultur ur ett evolutionärt och biologiskt perspektiv. Primatologin, neurovetenskapen, beteendekologin och evolutionsbiologin har med ökat självförtroende, ibland också med erfarenheter från tidigare kritik i bagaget, närmat sig frågor om människans socialitet och kultur. Detta har i sin tur legat till grund för en rad populärvetenskapliga texter och böcker

som diskuterar eller driver teser om människans natur.¹

Samtidigt finns det en rad politiska frågor där det har blivit svårt, för att inte säga omöjligt, att skilja mellan det som tidigare kunde placeras och hanteras i en biologisk eller naturvetenskaplig sfär och det som tidigare kunde placeras och hanteras i en samhällelig, politisk, sociologisk eller kanske existentiell sfär. Klimatfrågan är paradexemplet, där frågan om det mänskliga kollektiva varat blivit oskiljaktigt från planetens tillstånd, och där frågor om individuella etiska och estetiska val, samhälleliga infrastrukturer och politiska diskussioner är intimt förbundna med klimatologers och andra geologiska och biologiska forskares data och modeller. Men också när det handlar om stora folksjukdomar i västvärlden, som diabetes och hjärt- och kärlsjukdomar, eller för den delen olika psykiatriska diagnoser, är tidigare klara rågångar mellan ärftliga riskfaktorer och individuella och kollektiva miljöfaktorer inte längre lika tydliga. Kontroverser kring och experiment med både kost och gentester involverar såväl lekmän som experter på ett sätt och i en omfattning som vi tidigare inte sett.

Även i frågor där man tidigare av politiska och strategiska skäl dragit klara skiljelinjer mellan det biologiskt givna och det socialt konstruerade, till exempel i feministiskt arbete för mer jämställda villkor för män och kvinnor, har det skett något. Allt fler ifrågasätter synen på det biologiska som givet och det sociala som flexibelt. I stället betonar man att de sociala och biologiska dimensionerna rymmer stora variationer och samspelar till den grad att de båda kategorierna tycks allt svårare att upprätthålla.²

De senaste decenniernas hjärn- och kognitionsforskning har ju också pekat på hur beroende vårt förnuft är av kroppsliga tillstånd och handlingar på övergripande nivå samt av utbyten mellan fysiska celler och synapsaktivitet i hjärnan på mikronivå. Få skulle väl i dag bestrida att vårt mänskliga tänkande möjliggjorts av evolutionära förändringar i vår hjärnas processkapacitet, där skiljelinjen mellan oss och andra primater handlar om gradskillnader och variationer snarare än om grundläggande olikheter, och att vi delar många drag i denna processkapacitet också med andra sociala, intelligenta och kulturella arter.

1. Se till exempel Richard Dawkins, *Den själviska genen* (1983); Steven Pinker, *Ett oskrivet blad och andra myter om människans natur* (2006); Birgitta Forsman, *Arvet från Darwin. Religion, människa, moral* (2009); Peter Gärdenfors, *Hur homo blev sapiens* (2003); Lasse Berg, *Gryning över Kalabari. Hur människan blev människa* (2005).

2. Se till exempel den amerikanska biologen och genusvetaren Anne Fausto-Sterling, *Myths of Gender* (1992) och *Sexing the Body* (2000), och den australiensiska sociologen och maskulinitetsforskaren R. W. Connell, *Om genus* (2003).

Allt detta väcker återigen frågan om darwinismens och biologins plats i teorier om sociala relationer och mänskligt beteende. Den traditionella positionen bland feminister och socialister har ju annars i regel – faktiskt i synnerhet i Sverige – varit att försöka hålla sådana teorier utanför diskussionen: biologiska argument har historiskt i stor utsträckning använts för legitimera ojämlika förhållanden mellan olika folkgrupper såväl som mellan män och kvinnor, förhållanden som på så vis framställts som »naturens ordning». ³ Samtidigt understryker till exempel Sara Arrhenius i boken *En riktig kvinna* att det inte är biologin som sådan hon angriper, utan tendensen att i samhällsdebatten använda en biologisk argumentation för att naturalisera och söka vetenskaplig legitimitet för vita mäns dominans. ⁴ På liknande vis argumenterar Donna Haraway i artikelsamlingen *Apor, cyborger och kvinnor*. ⁵ Den förhärskande kapitalistiska, patriarkaliska och rasistiska ideologin präglar ofta vårt tänkande och seende så till den grad att primatologer tillskrivit arter egenskaper och beteenden som är förenliga med en sådan samhällsorganisation. Men återigen: Haraway förkastar inte naturvetenskap

eller biologi (eller mer specifikt primatologi) som sådana. Hon menar inte att naturvetenskaplig eller biologisk forskning ska hållas utanför en kritisk samhällsanalys, utan framhåller tvärtom att socialister och feminister måste erövra dessa områden och realisera den systemkritiska potential som ligger i en sådan rörelse, på samma sätt som biologer och primatologer kan dra nytta av de kulturkritiska analyserna för att föra den egna kunskapsproduktionen framåt.

Självklart bör vi inte glömma bort hur naturvetenskapen i det moderna samhället använts för att legitimera förtryck och diskriminering. Tvångssteriliseringar på grundval av rasbiologiska argument och primatologiska studier som syftat till att »bevisa» att heterosexualiteten är naturgiven är tydliga exempel på detta.

Den franske vetenskapsociologen Bruno Latour beskriver i boken *Politiques de la nature* hur vetenskapen redan i demokratins barndom kidnappades för detta ändamål: att tillhandahålla fakta som stod över demokratins tillbörliga (och osäkra) processer. ⁶ Han menar att vi i dag bör förhålla oss till representanter för det vetenskapliga samfundet på samma sätt som vi förhåller oss till andra

3. Intressant nog uppåddas ett sådant försvar för tingens ordning numera nästan bara i fråga om förhållandet mellan män och kvinnor, men ytterst sällan, om ens någonsin, i fråga om förhållandet mellan raser och klasser.

4. Sara Arrhenius, *En riktig kvinna* (1999).

5. Donna Haraway, *Apor, cyborger och kvinnor. Att återuppfinna naturen* (2008).

6. Bruno Latour, *Politiques de la nature* (1999). Se även Latour, »Från sakligheter till angelägenheter», i *Fronesis* nr 21 (2006), s. 58–78.

typer av politiskt representantskap. Är representantskapet tillförlitligt, vilkas intressen gynnas? Det viktiga här är att vi alltid måste förhålla oss kritiska till påståenden om hur människor är funtade, även när de kläs i vetenskaplig dräkt.

Men bara för att vi undviker en biologiskt grundad argumentation om människans natur så minskar inte risken för övergrepp. Historien visar ju också att totalitära förtyckande idéer om vad människan är och vilka behov hon har kan uppstå biologin och biologismen förutan. Den maoistiska drömmen om att skapa en socialistisk människa byggde på den rakt motsatta hållningen, där människans natur var ett oskrivet blad som genom prägling kunde omvandlas till i princip vad som helst.⁷ I Sovjetunionen grasserade liknande biopolitiska tankegångar om att människan kunde omstöpas i grunden och bli en annan, mer fulländad ras.⁸ Citatet från George Orwells *1984* som inleder denna text är ett utslag av samma syn-

sätt. Antaganden om att människans hjärna är så plastisk att vi kan avprogrammeras från ett presumtivt felaktigt ideologiskt tänkande kan i lika stor utsträckning som rasbiologin legitimera de mest hårresande övergrepp.

Med den här typen av invändningar i minnet är det ändå betecknande att ett antal debattörer och tänkare mer eller mindre oberoende av varandra har börjat integrera naturvetenskapliga och politisk-filosofiska perspektiv. Den mycket hetsiga diskussionen mellan filosoferna Jürgen Habermas och Peter Sloterdijk i Tyskland under 1999, som inleddes med det tal Peter Sloterdijk höll på en Heideggerkonferens i Elmau med titeln »Regeln für den Menschenpark« (»Regler för det mänskliga zoot«), kan ses som ett tidigt exempel på en sådan debatt, som aldrig nådde den svenska.⁹ Sloterdijks resonemang kring filosofins felgrepp att betrakta civilisation som en rörelse bort från det djuriska, och hans välkomnande av genteknik som

7. Med Maos egna ord: »Det är på ett tomt ark som de vackraste dikterna skrivs« (*Röda Fanan* (Peking) den 1 juni 1958; Maos yttrande citeras av bland andra Jean-Louis Margolin och Pierre Rigoulot, »Kommunismen i Asien. Mellan »omskolning« och massaker«, i Stéphane Courtois m. fl., *Kommunismens svarta bok* (1999), s. 631, och Steven Pinker, *Ett oskrivet blad* (2006), s. 29).

8. Se till exempel Boris Groys, Michael Hagemester och Anne von der Heiden (red.), *Die neue Menschheit* (2005); Dominique Lecourt, *Fallet Lysenko. Ideologi och vetenskap i Sovjetunionen* (1981).

9. Peter Sloterdijk, *Regeln für den Menschenpark. Ein Antwortschreiben zu Heideggers Brief über den Humanismus* (1999); Jürgen Habermas, *Den mänskliga naturens framtid. På väg mot en liberal eugenik?* (2003). För debatten, se *Die Zeit* den 9 september 1999. Se även Andrew Fisher, »Flirting with Fascism. The Sloterdijk debate«, *Radical Philosophy*, tidskriftens nyhetsbrev januari–februari 2000, finns på http://www.radicalphilosophy.com/default.asp?channel_id=2193&editorial_id=10101, hämtningsdatum 17 februari 2011.

ett sätt att äntligen få en diskussion om vad han kallade »biokulturell« reproduktion, väckte starka reaktioner hos Jürgen Habermas, inte enbart på grund av Sloterdijks sluggerartade debattaktik och användning av termerna *Züchtung* (uppfödning, odling) och *Selektion* (urval), som i Tyskland klingar mycket illa, utan också därför att mycket av vårt politiska tänkande kompliceras om vi måste förhålla oss till genetiken och biologin som en förändringsfaktor.

Såväl den belgiska kemisten och vetenskapsfilosofen Isabelle Stengers som Michel Serres, Bruno Latour och Donna Haraway är viktiga filosofer som under de senaste årtiondena försökt utveckla ett politiskt tänkande där naturvetenskapliga perspektiv utgör en självklar grund för att förstå människans samtida och framtida villkor i det som Haraway kallar »naturkulturerna« och Isabelle Stengers »kosmopolitiken«.¹⁰

I Sverige är det intressant nog miljödebattörer och miljöforskare snarare än filosofer och politiska tänkare som stått för liknande syntetiserande ansatser. Exempel här skulle kunna vara journalisten och debattören Andreas Malm, som i en uppmärksam bok argumenterat för att dialektiken har fått

en återkomst inom naturvetenskapen, i synnerhet inom klimatforskningen och evolutionsbiologin, i form av kritiska tröskelvärden och »skred«, samtidigt som de senaste decenniernas höger- vridning har gjort dialektiken alltmär marginaliserad inom samhällsvetenskapen.¹¹ Ett antal översatta böcker med ett liknande perspektiv samt det faktum att SVT i början av 2011 visade dokumentärserien *Och naturen skapade människan*, som handlar om förhållandet mellan naturer och kulturer, tyder på ett ökat intresse för de ekologiska villkorens och de geografiska omständigheternas betydelse för mänskliga samhällens historiska utveckling.¹²

Ett tidigt exempel på en mer filosofisk ingång är feministen och vänsterdebattören Nina Björk, som har argumenterat för att en biologisk syn på människan inte per definition behöver vara reaktionär, utan tvärtom hotar liberalismens autonomiideal om den starka och oberoende individualisten som påstås kunna stå fri från och över de mänskliga kollektiven. Det faktum att människan är en biologisk varelse kan, menar Björk, användas som utgångspunkt för att från vänsterhåll arbeta för mänskliga solidariska gemenskaper och

10. Med kosmopolitik avser Isabelle Stengers ett politiskt tänkande som utvidgas till alla levande varelser och ting, hela kosmos. Se hennes verk i sju delar: *Cosmopolitiques* (1997).

11. Andreas Malm, *Det är vår bestämda uppfattning att om ingenting görs nu kommer det snart att vara för sent* (2007).

12. Se till exempel Jared Diamond, *Vete, vapen, virus. En kort sammanfattning av mänsklighetens utveckling under de senaste 13 000 åren* (1999); *Undergång. Civilisationernas uppgång eller fall* (2005); Tim Jackson, *Välstånd utan tillväxt* (2011).

argumentera mot liberal individualism och nyliberalernas idealmänniska *Homo economicus*.¹³

Journalisten och författaren Kajsa Ekis Ekman har nyligen också pekat på hur dikotomin mellan en biologisk kropp och en fri själ sitter som en vrång grundbult i somliga queerteoretikers argumentation för att prostitution och surrogatmödraskap ska betraktas som yrken bland andra. I sin bok *Varat och varan* argumenterar hon för att den feministiska vänstern måste ersätta denna dualism med en integrerad förståelse av förhållandet mellan kroppsliga erfarenheter och jaget.¹⁴ En sådan förståelse, som företer många likheter med den amerikanska sociologen Arlie Russell Hochschilds interaktionistiska emotionssociologi¹⁵, erbjuder ett ramverk som bättre förklarar och erkänner de ofta svåra individuella konsekvenserna av att sälja sex eller att lämna ifrån sig det barn man fött.

Slutligen är det värt att notera att socialepidemologerna Richard Wilkinson och Kate Pickett i sin bok *Jämlikhetsanden* har använt sig av ett närmast naturvetenskapligt arbetssätt.¹⁶ De dokumenterar de negativa medicinska effekterna av ojämlika samhällen och

statuskonkurrens med stöd av betendeekologisk och evolutionsbiologisk forskning på våra släktingar de stora primaterna. Dessa exempel, liksom ett flertal texter i detta nummer, visar att vänstern och vänsterdebattörer under de senaste åren alltmer börjat närma sig, införliva och omformulera ett biologiskt perspektiv.

Med småltände glaciärer å ena sidan och gener som kommunicerar med omgivningen å den andra har det kanske helt enkelt blivit vanskligt att ställa människan vid sidan av eller över naturen, vilket hittills varit ett viktigt grundantagande i mycket av det västerländska politiska tänkandet. Samtidigt har naturligtvis mycket hänt sedan den sociobiologiska strid på 1970-talet som Jonas Olofsson redogör för i sin inledning till avsnittet »Från myror till människor« – de senaste decenniernas teoretiska begreppsbildning och internationella debatt har förändrat innebörden av »ett biologiskt perspektiv«. Så pass mycket att det kanske faktiskt finns förutsättningar för att förstå och diskutera detta område på ett nytt sätt. Också här har antagandet om det biologiska och det sociala som välavgränsade storheter börjat ifrågasättas, exempel-

13. Nina Björk, »Vi är alla kroppar«, i *Dagens Nyheter* den 16 november 2008.

14. Kajsa Ekis Ekman, *Varat och varan. Prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan* (2010).

15. Se till exempel Arlie Russell Hochschild, *The Commercialization of Intimate Life. Notes From Home And Work* (2003).

16. Richard Wilkinson och Kate Pickett, *Jämlikhetsanden. Därför är jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen* (2010).

vis genom teorier om »genetisk och kulturell samevolution«, som Herbert Gintis talar om i detta nummer, eller den dynamiska systemteori som bland andra Anne Fausto-Sterling använder för att beskriva den intrikata växelverkan mellan arv och miljö i individens utveckling.

I vilken utsträckning erbjuder alltså evolutionsbiologi, neurovetenskap och så vidare viktiga perspektiv för oss som intresserar oss för mänsklig socialitet, mänsklig kultur, mänskligt politiskt beteende? Hur samspelar vår sociala tillvaro med vår biologiska – kan de överhuvudtaget skiljas åt? Är den sociala tillvaron en funktion av den biologiska? I detta nummer av *Fronesis* tar vi en förnyad blick på relationen mellan vänstern och evolutionsteoretiska och sociobiologiska perspektiv. Vår utgångspunkt är den pågående empiriska och teoretiska utvecklingen inom dessa områden.

I en introducerande text tar zoologen Erik Svensson och sociologen Johan Örestig avstamp i den australiensiske filosofen Peter Singers upprop för en darwinistisk vänster. Det efterföljande bidraget är författat av den brittiske historikern David A. Stack, som gör en idéhistorisk översikt över vad han kallar den första darwinistiska vänstern, det vill säga den vänster som sökte integrera evolutionsteorin med det socialistiska tänkandet och den socialistiska

praktiken under tiden efter utgivningen av Darwins *Om arternas uppkomst* 1859. I essän »Filosofiavund« gör den pragmatiska amerikanske filosofen Richard Rorty en skeptisk läsning av sentida sociobiologi och evolutionspsykologi. Rorty höjer ett varnande pekfinger mot evolutionspsykologernas försök att utveckla en evolutionsbiologiskt grundad »hård« beteendevetenskap och ifrågasätter framför allt dess politiska potential. En alltför statisk förståelse av människans natur och människans behov riskerar att fungera konserverande och uttalat eller underförstått naturalisera rådande maktförhållanden i samhället. Avsnittet avrundas med en text där Svensson och Örestig argumenterar för att vänsterns misstänksamhet mot »biologism« grundar sig på felaktiga och snäva antaganden och att evolutionära och biologiska perspektiv på människan i själva verket förtjänar en framskjuten plats i vänsterns diskussion.

Det andra avsnittet har rubriken »Från myror till människor«, vilket anspelar på den kände sociobiologen Edward O. Wilsons studier av myrsamhällen.¹⁷ Här presenteras texter som diskuterar nya riktningar inom evolutionsteori, evolutionspsykologi och dynamisk systemteori, och som företräder mer nyanserade och komplexa sätt att betrakta förhållandet mellan det vi kanske inte längre ens bör kalla arv och miljö. Den amerikanske beteendevetaren,

17. Bert Hölldobler och Edward O. Wilson, *The Ants* (1990).

ekonomen och spelteoretikern Herbert Gintis argumenterar för en förening av beteendevetenskapliga discipliner som sociologi, experimentell psykologi och biologi i syfte att bättre begreppsliggöra den komplexa dynamiken mellan det biologiska, det sociokulturella och de omgivande ekologiska villkoren. Gintis arbetar själv tvärvetenskapligt genom att utveckla modeller för mänskligt socialt beteende som utbyte, aversion mot ojämlikhet och altruism. Den amerikanske filosofen David J. Buller gör en omfattande kritisk läsning av den populära evolutionspsykologiska litteraturen. Buller menar bland annat att det evolutionspsykologiska paradigmet läser sig vid alltför rigida antaganden om mänsklig genetisk homogenitet över tid och psykobiologiska skillnader mellan män och kvinnor. I en nyskriven text diskuterar psykologen Jonas Olofsson den amerikanske lingvisten och vänsterdebattören Noam Chomskys idéer om människans natur, och i en avslutande text diskuterar och kritiserar biologen och genusvetaren Anne Fausto-Sterling begreppen kön/genus utifrån en dynamisk systemteori, som enligt hennes mening både ger en bättre bild av hur samspelet mellan det biologiska och det sociala växer fram och erbjuder bättre verktyg för en politisk diskussion.

Under rubriken »Människan och det vi kallar natur« avslutar vi numret med två översatta texter med vilka vi vill visa hur diskussionen om det vi kallar naturen i människan griper in och sammanhänger med diskussionen om hur vi ska ställa oss till förhållandet mellan människan och det vi kallar naturen utanför henne. Den ena, som hämtad från den amerikanske biologen och vetenskapsfilosofen Donna Haraways senaste bok *When Species Meet*, för ett resonemang om de biologiska och kulturella härvor som snart sagt samtliga arter på vår jord är intrasslade i.¹⁸ Den andra är en essä författad av den franske filosofen Michel Serres, som resonerar kring ett tänkbart nytt politiskt eller juridiskt fördrag mellan människor, ting och andra arter. Den inledande texten av miljöhistorikern Sverker Sörlin pekar på hur de motstridiga bilderna av människan som avgränsad individ och beroende varelse existerat sida vid sida genom hela det västerländska politiska tänkandet och nu formuleras på åter nya sätt.

Med detta nummer hoppas vi inspirera till och ge underlag för en mer nyanserad diskussion och modet att våga vara nyfiken på det vi med rätt eller orätt kallar människans natur.

18. Donna Haraway, *When Species Meet* (2008).